

NAZIM HİKMET'LE YOLCULUK

Günay GÜNER (TÜRKİYE)

Nâzım Hikmet'in şiiri her yanıyla yeni bir şiirdir yazıldığı dönem için. Gürül gürül akan, insan sevgisiyle, evrensel duyuşlarla dolu, sınırsız, içten, yapaylıktan uzak bir şiir. Evrenin yürek attıkları sinmiş dokusuna. Küflü loş köşeleri, dar uzamları, ışıklı salonları sevmeyen bir tavır bu. Bilincin ulaşabileceği bütün genişliği kapsıyor. Umut veriyor, mutluluk veriyor. Ovalara, denizlere, kitlelere. Işıl ışıl güneşe, yıldızlara, insanlığa uzanıyor. Bu izleklerin zıttı olanları da içererek, insana ait her duyarlığa, her kaygıya ulaşmaya çalışan bir şiir...

Nâzım Hikmet işte böylesi zor bir işin üstesinden hakkıyla gelmiş olan büyük şairimizdir. Dilimizi dört bir yana sevdiren bilgedir, edebiyatımızın yüz akıdır. İnsanlığın her zerresinde kıyısı olan bir okyanustur, tepeden tırnağa sevgi ve coşkudur. Kabına sığmayan, alışkanlıkların, yerleşik değerlerin sınırlayamadığı, baskıların etkisiz kaldığı sıra dışı bir kişiliktir. Düşüncesiyle eylemini dürüstçe birleştirir.

Şiirle Yaşamın Birlikteliği

Nâzım Hikmet'in yaşamı ve yaşamıyla birebir örtüşen sanatı; güçlerle, yolculuklarla, mahpusluklarla, gecikmeden verilen büyük kararlarla, özlemlerle, acıyla örülmüş benzersiz bir serüvendir aslında.

Daha on yedi yaşında, İstanbul işgal altındayken, arkadaşı Vala Nureddin'le (ki çok sonraları yolları ayrılacaktır), zorlu bir yolculuk sonunda Anadolu'ya geçerler. Bu sırada İnebolu'da Sadık Ahi adlı spartakistle tanışmaları onu çok etkiler. İlk Meclis'e gelirler. Ankara'da önemli günler yaşamakta, tarih yazılmaktadır. İstanbul gençliğini milli mücadeleye çağıran şiiri yazarlar Ankara'da. Eniştesi tarafından Mustafa Kemal'in huzuruna çıkarılırlar ve Mustafa Kemal şiir üzerine düşüncelerini aktarır bu kısa sürede. Ardından öğretmen olarak görevlendirildikleri Bolu'da hem sıkıntılı hem de ilginç aylar geçirirler. (Bu dönemi ilginç kılan Ziya Hilmi adlı

yargıçla birlikte olmalarıdır.) Yıllar önce İstanbul'da başlayan bir aşkın da çekimiyle Rusya'ya geçen Nâzım Hikmet'i orada yepyeni bir dünya bekler. "Mavi gözlü dev" in "Minnâcık kadın" dan bir anda ayrılığı... Yeni aşklar... Zaten benzersiz olan şiirindeki büyük atılım. Gelecekçi (fütürist) şiirle ve dünyanın diğer seçkin akımlarıyla tanışma. Üniversiteyi bitirmesinin ardından Ekim 1924'te gizlice Türkiye'ye döner. Tahrir-i Sükun Kanunu'nun çıkmasıyla başlayan baskı koşullarında İstiklal Mahkemesi'nce on beş yıla mahkûm edilir. Ve 1925'te yeniden Sovyetler Birliği'ne döner. 1928'de Bakü'de ilk şiir kitabı "Güneşi İçenlerin Türküsü"nü yayımlar. Aynı yıl Kafkasya'dan Türkiye'ye girer ve Hopa'da yakalanarak kelepçeli olarak Ankara'ya gönderilir. Üç aylık tutukluluktan sonra serbest bırakılan şair "Resimli Ay" dergisinin yazı kadrosuna katılır. Eski şiir anlayışına karşı adeta bayrak açar burada. Bu dönemde "835 Satır", "Jokond ile Si-Ya-U", "Varan 3", "1+1=1" yayımlanır ve büyük yankı uyandırır. 1931'de tekrar dava açılır, beraat eder. Ardından "Sesini Kaybeden Şehir", "Benerci Kendini Niçin Öldürdü", "Gece Gelen Telgraf" yayımlanır. Aynı yıllarda "Kafatası" ve "Bir Ölü Ev" oyunları sahneye konur. İki dava açılırsa da, bunlar Cumhuriyet'in onuncu yılında çıkarılan af yasasıyla düşer. Kitapları ya da dağıtılan bildiriler bahane edilerek ardı ardına da davalar açılır. O bunlara karşın üretkenliğini sürdürür. "Taranta Babu'ya Mektuplar" yayımlanır, "Unutulan Adam" sahneye konur. 1936'da "Simave Kadısıoğlu Şeyh Bedrettin Destanı" yayımlanır.

1936'da tekrar tutuklanır 1937'de tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılır. 1938'de ise tutuklanır ve Ankara Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi'ne gönderilir. Burada on beş yıl ağır hapse mahkûm olur, İstanbul Sultanahmet Cezaevi'ne nakledilir. Erkin gemisinde öldürülmekle tehdit edilir. (Fiş, 2001) Bu da yetmez, Donanma Ko-

mutanlığı Askeri Mahkemesi'nce yirmi yıl ağır hapse mahkum edilmesiyle cezası toplam yaklaşık otuz beş yılı, indirimle yirmi sekiz yıl, dört ayı bulur. Ardından Çankırı Cezaevi, Bursa Cezaevi. Yeniden ta 1950'ye kadar süren uzun mahpusluk dönemi. Bu dönemde hapiste Anadolu insanlarını da tanımasıyla birbirinden güzel kitaplarını yazar: "Dört Hapishaneden", "Kuvayi Milliye", "Piraye İçin Yazılmış Saat 21-22 Şiirleri", "Piraye'ye Rubailer", "Menlekelimden İnsan Manzaraları", "Ferhat ile Şirin", "Yusuî ile Menofis"...

1949'da Vatan gazetesinde şairin mahkûmiyetinin adli bir hatanın sonucu olduğunun işlendiği bir yazı dizisinin yayımlanmasıyla, haksızlığa kamuoyunun ilgisi çekilir. Tüm dünya aydınları da destek verir. 1950'de af yasasıyla hapisten çıksa da kısa bir süre sonra, 1951'de, güverte subaylığı yaptığı ve sağlık sorunları nedeniyle çürüğe ayrıldığı halde askerliğe zorlanır. Aynı yıl Romanya üzerinden Sovyetler Birliği'ne geçer.

1963'te yurduna hasret içinde öldüğünde, geleceğe, dünyaca hayranlıkla tanınan bir ustalığın benzersiz güzellikteki yapıtlarını bıraktığı gibi, gözaltılar, takipler, kovuşturmalar, çileler, uzun süren mahpusluklarla dolu, dinginlik nedir bilmeyen bir yaşamı da bırakır sonsuzluk denizine...

Kolayca başka yayınlarda da bulunabilecek bu biyografiyi-burada neden yineledim? Koca şairin yaşamındaki baş döndürücü ritmi duyabilmek gerekiyor. Sürekli yolculuklar, ayrılıklar, yuva sıcaklığından uzakta geçen bir ömür. Kim bilir nasıl geçti, özgürlükten yoksun onca yılın her bir günü... Bu sıradan bir insanın sürebileceği bir yaşam değil. O denli başı dik, alnı-ak, onurlu, direngen. Nâzım Hikmet'in sözü bütün bir insanlık adına, ezilen dünya adına, güzelim şiir adına yükselir perde perde. Yaşamı da şiiri de bir senfoni, bir oratoryo. Uzun soluklu ve çoğul.

Sanatı yaşamını beslemiş, yaşamı sanatını. Bu büyük şiir salt şiirin utkusu olamaz. Mutlaka bu büyük yaşamın da payı var. Sıradan bir ömürden bu şiir çıkamazdı. Şu düşünceleri tam da bu önemli ayrıntıyla ilgilidir: "Şairin dünyası, en az, bir romancının dünyası kadar büyük olmalı. (...) gerçekte iç alem dış alem diye bir şey yoktur., şairin iç alemi gerçekte dış alemin bir inikâsından (yansımasından)

başka bir şey değildir, bundan dolayı da dış dünyası dar olanın, iç dünyası da daracık olur." (Memet Fuat'a Mektupları (Vurgu benim GG)

Ayrıca, düşüncesiyle eylemini ayırmama, farklı kılmama, kısaca dürüstlüğü ilkesi şairin. Şöyle yazar bir yerde bu nedenle: "Şair, şır yazarken başka şahsiyet, konuşurken veya kavga ederken başka şahsiyet değildir!" (Babayef, 2002: 183-201) Anlatmak istediği çok açık değil mi?

Şair sanata bakışını ta başında şöyle koymuştu ortaya: "Gerçek şair kendi aşkı, kendi mutluluğu ve acısıyla uğraşmaz. Onun şiirlerinde halkın nabzı atmalıdır... Şair başarılı olmak için, yapıtlarında maddi yaşamı aydınlatmak zorundadır. Gerçek yaşamdan kaçan ve onunla bağıntısız konuları işleyen kimse, saman gibi anlamsızca yanmaya yarılmıştır." (Babayef, 2002:183-201)

İşte çektiği çilelerin de, emekten yana sanatının da temeli bu anlayışı değil mi? Has edebiyatçı odur ki, halkın önünde olmayı bildiği kaclar, halkın yanında, onunla iç içe, omuz omuza olmayı da bilir... Halkın sevinçleriyle sevinir, acısıyla yanar... Kederini ta yüreğinde duyar. Bu yüce düşüncüsü değil mi Nâzım Hikmet'e 1939 Erzincan depreminin ardından o acılı şiiri, o ağıtı, "Kara Haber"ı yazdıran? Adeta, tarihteki Pompei yanardağ lavlarının bir anda kapladığı kentteki, kaskatı donup kalan insanları gibi resmedilir bu şiirde: "Erzincan'da bir kuş var / kanadında gümüş yok. /Gitti yarım gelmedi /gayı bunda bir iş yok. (...) Ne çabuk, lahzada bitti yaşamak. /Kimisi altı aylık, /kiminin sakalı ak, /kimi on üç, on dört yaşında; /kimi yola /gidecek, /kimisi mektup bekler /yan yana sırtüstü yatan ölüler... /Ya-yıkta yağ vardı dövülemedi, /ak peynir torbaya koyulamadı, /hasret gitti ölüler /dünyaya doyumlamadı... /Uyanıp kaçamadılar /kuş olup kaçamadılar, /açıldı kuyular kimse inemez. /Erzincan'ı beygiri tanıyandır amma /ölüler ata binemez / yan yana sırtüstü yatan ölüler...

İlerici sanatçılar hakkındaki şu düşünceleri kendini de açıklar gibidir: "Dönemlerinin karanlık güçleriyle savaştan ilerici sanatçılara her ülkede ve her çağda raslanır. İnsanların mutluluğu ve dünyada güzel bir yaşam için savaşa giren bu ilerici sanatçılar her zaman karanlık güçlerce kuşatılmış, kovuşturulmuş, baskıya uğratılmış, hapsedilmiş ve öldü-

rülmüşlerdir. Fakat onlar hiçbir baskı ve tehdidin, hiçbir ölümün, hiçbir yalamin; tarihin akışını, iyiye, güzele, haklıya ve mutluluğa yönelişini durduramayacağı bilirlir. Ve bu yazarların yapıtları ve bütün yaşamları gelecek kuşaklara örnek olur." (Babayel, 2002: 183-201)

Nâzım Hikmet'in Yolculuğu

"Başımın ağrısı birdenbire dindi. Yataktan çıktım. Penceredekine doğru yürüdüm. Elimden tuttu. Benden başka yirmi sekiz insanı ve terli çimentosuyla uyuyan koğuşu bıraktık. Birdenbire kendimi o bir türlü göremediğimiz, denizle duvarımızın birleştiği yerde, kayaların üstünde buldum. Börklüce'nin müridiyle yan yana karanlık denizin dalgalarını sessizce aşarak yılların arkasına, asırlarca geriye, Sultan Gıyasettin Ebulfeth Mehmed bin İbnü Yezidülkirişçi, yahut sadece Çelebi Sultan Mehmed devrine gittik." (Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı) Bundan yıllar önce Şeyh Bedreddin Destanı'nı ilk okuyuşumda, ben de katıldım aralarına, Çelebi Sultan Mehmed devrine gittik birlikte... Beni de yanlarına alıp götürdülerdi ayırdında olmadan... Ve o andan başlayarak başka bir insandım artık: Daha varsıl, daha güzel...

Nâzım Hikmet'in yaşamı sürekli yolculuklarla geçti demiştim. Bu durum yazdıklarına da yansımıştır. Dolayısıyla, yolculuk izleği birden çok anlamda önemli yer tutmuştur sanatında. Bir başka yönden yolculuk ve hareket hali, teknolojiye, makineye övgü, modern yaşamın (radyo, gemi, tren, "tayıre", otobüs, buluşlar...) şüire girişi biçiminde, yenilik olarak da varlık bulmuştur

Az önce belirttiğim gibi, "Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı"nın başında Börklüce'nin müridiyle yolculuğa çıkar. "Memleketimden İnsan Manzaraları" istasyonda başlar; yapıtın tümünde tren belirleyici rol oynar. Bunun anlamını Enis Batur şöyle açıklar:

"Kapalı, mihlanmış, tutulan bir dünya treni binerek imgelemine özgürleştiriyor.

Öyleyse, Nâzım Hikmet'in treni hunca sarılmasının altında, ket vurulan özgürlüğün dile gelme, hareket etme, iletişim kurma isteğiyle kıvrınması okunabilir, diyebiliriz.

Bu kadar değil ama: Treni bir tek hareket eden, daha doğrusu mekândan mekâna ilerleme yetisine

sahip olan bir araç olarak kullanmaz Nâzım Hikmet: Onu, Zaman'ın içinde makas değiştirirken, "Manzaralar"da sekanstan sekansa hem ileri hem geri kurgu yaparken de aracı kılar: Kitap, bütünüyle üemiryoluna döşenmiştir." (Batur, 1994: 63-64)

Tiyatro oyunu "Yolcu" ıssız bir istasyonda geçer. Koşulların anlamını, üzerlerine düşen görevi, tarihin getirdiği zorunlulukları kavramaya çalışırlar oyundaki karakterler, karşılaştıkları bu istasyonda. Bir başka oyununun adı da "İstasyon"dur.

Nâzım Hikmet'in şiirinin tüm dünyayı, insanlığı, evreni kavrama özelliği; içe dönük olmak yerine dışa, boyutlu olgulara, gezegenlere, güneşe, yıldızlara... yönelişi; dolayısıyla hareket halinde oluşu, ayrılıkları ve buluşmaları, aydınlık ve umutlu bir yeryüzü şiirini doğurmuştur:

Şiirleri içindeki küçük bir gezi, hem söz konusu olguyu göstermeye yetecek, hem de güzellikler yaşatacaktır: İşte "Yaşamaya Dar"den bir bölüm: "Bu dünya soğuyacak,/ yıldızların arasında bir yıldız./ hem de en ufaklarından,/ mavi kadifede bir yıldız zerresi yani,/ yani, bu koskocaman dünyamız."

"Memleketimi Sevivorum"dan: "Memleketim/ Memleketim ne kadar geniş/ dolaşmakla bitmez, tükenmez geliyor insana./ Edirne, İzmir, Ulukışla, Maraş, Trabzon, Erzurum./ Erzurum yaylasını yalnız türkülerden tanıyorum/ ve güneye/ pamuk işleyenlere gitmek için/ Toroslardan bir kerre olsun geçmedim diye/ utanıyorum."

"Angina Pectoris"te bireysel duyarlıkla toplumsal duyarlığın olağanüstü güzellikteki bileşimini okuyoruz: "Yarısı buradaysa kalbimin/ yarısı Çin'dedir, doktor./ Sarınehre doğru akan/ ordunun içindedir./ Sonra, her şafak vakti, doktor./ her şafak vakti kalbim/ Yunanistan'da kurşuna diziliyor./ Sonra, bizim burda mahkûmlar uykuya varıp/ revirden el ayak çekilince/ kalbim Çamlıca'da bir harap konaktadır/ her gece./ doktor."

"Son otobüs"te son yıllarında, ölümün yaklaşmakta olduğu duygusu içindeki hüznü hali çok etkileyicidir. Kendini geceleyin, son otobüse binecek olan yolcu imgesiyle şiirleştirir, bir tren penceresine, bir istasyona benzetir: "Gece yarısı. Son otobüs./ Biletçi kesti bileti./ Beni ne bir kara haber bekliyor evde./ ne rakı ziyafeti./ Beni ayrılık bekliyor./ Yürüyorum ayrılığa korkusuz/ ve kedersiz.

(...) Bir tiren penceresiydim./ bir istasyonum şimdi./

Evin içcrisivdim/ şimdi kapısını kilitsiz./ Bir kat daha sevirorum konukları./ Ve sıcak her zamankinden sarı/ kar her zamankinden temiz."

"Büyük İnsanlık" şiiri gene yolcu imgesiyle başlar: "Büyük insanlık emide güverte yolcusu/ tiren de üçüncü mevki/ şosedeyayan/ büyük insanlık."

Ve çok çarpıcı, çok güzel başka bir bölüm Usta'dan: "Kadınım Brest'e kadar benimle geldi./ indi peronden peronda kaldı./ ufaldı, ufaldı, ufaldı./ uçsuz bucaksız mavîfikte buğday tanesi oldu./ sonra raylardan başka şey göremedim. Sonra, Leh toprağın- dan seslendi karşılık veremedim./ 'Nerdesin gülüm, nerdesin?' diye sormadım./ 'Yanıma gel!' dedi, yanına varamadım./ hiç durmayacakmış gibi gidiyordu tiren./ boşuluyordum kederden. (...) Sonra, yıldızlar inip kondu telgıraf tellerine./ karanlıksa yağmur gibi çarpıyordu tirene./ kadınım telgıraf direklerinin altında duruyordu./ koynumdaymış gibi de yüreği küt küt vuruyordu./ direkler gelip geçiyordu o kimildanıyordu yerinden./ hiç durmayacakmış gibi geliyordu tiren./ boşuluyordum kederden. Sonra birden anladım ki, yıllardır, ama uzun yıllardır bu tirende yaşıyorum./ - ama, bunu nasıl, neden anladığıma hâlâ şaşıyorum./ ve hep aynı büyük, aynı umutlu türküyü söyleyerek/ sevdiğim şehirlerle sevdiğim kadınlardan boyuna uzaklaşıyorum/ ve hasretlerini etimin içinde işleyen bir yara gibi taşıyorum/ ve bir yerlere yaklaşıyorum, bir yerlere yaklaşıyorum." Ne büyük içtenlik, ne büyük sevgi, ne büyük şiir sürüp giden... Okurken sarsılıyor insan kederden...

Hiç kuşku yok ki, Nâzım Hikmet'in en önemli şiirlerinden biri, eşi Vera Tulyakova'ya adadığı "Saman Sarısı"dır: Bu büyük şiir de istasyona giren tiren motifiyle başlar, ve ardından tarihlerle, adlarla, olaylarla, kavramlarla geniş bir coğrafyayı dolaşır; belli belirsiz, sisler arasında görünüp-yiten garin silüeti hep eşlik eder. (Batur, 1994:63) "Seher vakti habersizce girdi gara ekspres/ kar içindeydi/ ben paltomun yakasını kaldırmış perondaydım/ peronda benden başka da kimseler yoktu/ durdu önümde yataklı vagonun pencerelerinden biri/ perdesi aralıktı/ genç bir kadın uyuyordu alacakaranlıkta alt ranzada/ saçları saman sarısı kirpikleri mavi/ kırmızı dolgun dudaklarıysa şımarık ve somurtkandı/ üst ranzada uyuyanı göremedim/ habersizce usulcacık çıktı gardan ekspres/ bilmiyorum nereden gelip nereye

gittiğini/ hakım arkasından/ üst ranzada ben uyuyorum/ Varşova'da Bristol Oteli'nde."

Yolculuğuna devam ediyor Nâzım Hikmet hâlâ. Yurdunda, dünyanın her yerinde, yüreklerimizde, direncimizde, denizlerde, tarlalarda, köylerde, hapis damlarında, yollarda, raylarda, ırmaklarda, savaşımlarda, hanşa özlemle bakan gözlerde, umudumuzda, açların gözbebeklerinde, tutkuyla yanan tenlerde, gezegenlerde... Her zaman da devam edecek... Ve yeni yürekleri yeni yolculuklara hazırlayacak. "Yolculuklar başlamaz yürek çağırmasa/ akıl yorulabilir, yalabilir, ama yüreğin sırtı gelmez yere./ Yetkenlilerle gidiliyor kosmosa/ Piri Reis'in hartasında yüzen yürek kadar yetkenlilerle."

KAYNAKLAR

- BATUR Enis, "Nâzım Hikmet'in Treni". Nâzım Hikmet Günleri (Bildiriler), Edebiyatçılar Derneği Yay., 1994.
 FIŞ Radi, Nâzım'ın Çilesi, Aksiyon Yay., 2001.
 BABAYEV Ekber, Nâzım Hikmet Şiirini Anlatıyor, Nâzım Hikmet (Bütün Yapıtları-Konuşmaları), YKY Yay., 2002.